

BAGGRUND

I bogen møder vi personer og en virkelighed, som er ganske anderledes end den, de fleste af os kender fra Danmark. Af den grund kan det være nyttigt med lidt generel baggrund for interviewene. Derfor fortæller jeg i dette kapitel om organisationen Musalaha og lidt om de kirkelige forhold i Israel og i de palæstinensiske områder. Til slut er der en smule om de politiske forhold. Kapitlet kan læses først, eller man kan gå i gang med interviewene og senere vende tilbage til dette baggrundskapitel.

Som et par af de interviewede fortæller, har konflikten og forsoningsarbejdet mellem jøder og palæstinensere en lang række træk, som man finder paralleller til i de fleste konflikter. Derfor er der meget i bogen, vi kan overføre på vores eget liv eller på konflikter, vi kender til. Ud over at handle om en af de mest betydningsfulde konflikter i verden – i hvert fald i vores tid – kan de følgende kapitler også kaste lys over nogle af de mekanismer, der skaber konflikter i hjemmet, på arbejdspladsen, i menigheden og i samfundet. Da bogen i høj grad handler om at løse en konflikt gennem forsoningsarbejde, er der også glimt af muligheder for at løse sine egne konflikter.

Det er op til læserne selv at finde disse paralleller. Jeg har søgt at formidle 18 meget forskellige personers fortælling uden at tolke deres udsagn. Mødet med dem og arbejdet med at skrive og redigere har gjort stort indtryk på mig. Jeg har set, at der hvor mennesker er villige til ærligt og ydmygt at møde dem, som de i udgangspunktet hader eller afskyr, kan Gud skabe forståelse og venskab. Jeg har

set, at enighed ikke er nødvendig for at have et frugtbart fællesskab. Kløfterne kan måske ikke fjernes, men det er muligt at bygge bro over dem.

Personerne i bogen er vidt forskellige, men de har nogle ting tilfælles. De tror alle på Jesus Kristus som deres frelser, og de har alle været aktive på et eller andet niveau i Musalaha. Men de er langt fra enige i alt. Og så bor de alle i Det Hellige Land, som måske er ved at blive delt op i to stater.

MUSALAHA

Musalaha blev dannet for godt 20 år siden. Det er et kristent forsoningsarbejde, som fører jøder og palæstinensere sammen. Målet er forsoning mellem enkeltpersoner, mens Musalaha ikke arbejder med politisk forsoning på nationalt plan.

De to grundlæggere er palæstinensereren Salim J. Munayer, der nu er generalsekretær i Musalaha, og jøden Evan Thomas, der er formand for Musalahas bestyrelse. De to fortæller selv deres historie i hver sit kapitel.

Musalaha har et kontor i Jerusalem og en række hel- og deltidsansatte i både Israel og de palæstinensiske områder. Der har også flere gange været danske volontører involveret i arbejdet.

Arbejdsformen er at føre israelere og palæstinensere sammen på neutrale mødesteder. For ungdomsarbejdets vedkommende handler det meget ofte om ture i ørkenen. For kvindearbejdets vedkommende er der konferencer på Cypern eller i Jordan samt mindre grupper i Israel eller i de palæstinensiske områder, hvor det nu er muligt.

Der er også aktiviteter, hvor det ikke er muligt at have både jøder og palæstinensere med. Det er sommerlejre i de palæstinensiske områder, hvor kristne og muslimske børn fra den samme by er på lejr og lærer hinanden at kende, så de ikke behøver at betragte de andre som fjender. Der er en række projekter, hvor palæstinensiske kvinder lærer noget om identitet og selvbevidsthed. De får kurser i sprog eller brug af computer, og de lærer at administrere deres tid, så de både kan passe familien og være aktive i samfundet. Der er også et projekt, hvor unge lærer at opbygge og drive et foreningsarbejde. Dette projekt har fået støtte fra Dansk Ungdoms Fællesråd.

Gennem de 20 år har Musalaha arbejdet blandt evangeliske, kristne palæstinensere og Jesus-troende jøder. Nu er man så småt begyndt at lave projekter, hvor der også er muslimer med, og der er forsøg på at involvere katolske og ortodokse kristne palæstinensere.

Musalahas kvindearbejde ledes af danskeren Louise Thomsen, som også er interviewet i bogen. Flere af de interviewede er medarbejdere på kontoret i Jerusalem eller spredt i landet.

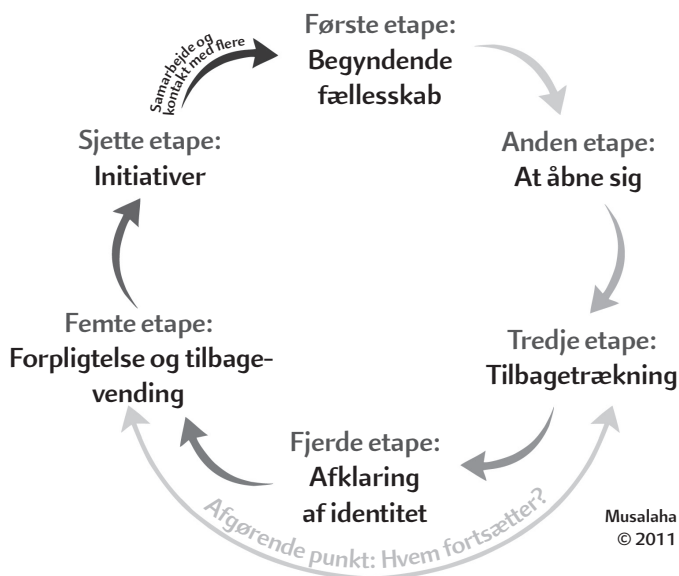
Rygraden i Musalahas arbejde er "Stages of Reconciliation". Det kan bedst oversættes til "Etaper i forsoning" og er en teori om forsoningens proces, som Musalaha har udviklet gennem organisationens 20-årige virke. Det er baseret på egne og andres erfaringer samt en omfattende forskning i konflikter og forsoning. Arbejdet med en komplet "undervisningsvejledning" ud fra de seks etaper er netop afsluttet.

Det følgende er en opsummering af forsoningens etaper, som de er beskrevet i en ny bog af Musalahas gene-

ralsekretær Salim Munayer. I indledningen til kapitlet om forsoningens etaper skriver han: “Dette kapitel vil give en oversigt over det forløb, vi ønsker at gå igennem sammen. At begynde på forløbet er som at begynde en rejse. Det vil kræve tid og engagement. Men vi tror, at vi er kaldet til at tage denne rejse, og vi håber, andre vil følge os, så rejsen bliver deres egen.”

Forsoning er hverken en enkelt begivenhed eller en udvikling, som går efter en lige linje. Det er nærmere en kaotisk proces, som ofte viser sig at foregå i etaper. Disse etaper skal have deres tid, som er forskellig fra menneske til menneske. Forsøger man at presse udviklingen til at gå hurtigere, kan den let mislykkes.

ETAPER I FORSONINGEN

Første etape: Begyndende fællesskab

Når Musalaha danner en ny gruppe, bør der være lige mange palæstinensere og israelere. Arrangementet bør foregå på et neutralt sted, så ingen af parterne har fordel af hjemmebane. Der skal ske et møde mellem både enkeltpersoner og grupper, så der bør ikke være mere end omkring 30 personer.

Vi prøver så vidt muligt at bruge hebraisk og arabisk. For mange vil det være første gang, de hører de andres sprog i en venlig atmosfære. Vi sætter fokus på hinandens værdier og tro. Deltagerne opmuntres til at dele deres følelser og lytte til hinandens frygt, lidelse og oplevelser, men vi udfordrer ikke hinandens roller i konflikten.

I slutningen af samværet bruges en del tid på at diskutere, hvad vi har oplevet og lært ved at være sammen. Det er vigtigt, alle forstår, at tilbageholdenhed, forsigtighed, frygt og smerte er helt normale i processen. Uanset hvornår disse følelser dukker op i det følgende forløb, skal deltagerne vide, at det ikke er et tilbageskridt.

Anden etape: At åbne sig

Efter det første arrangement vender deltagerne hjem. Det er næsten umuligt for dem at fortsætte fællesskabet ansigt til ansigt. Men det er nødvendigt at mødes igen, hvis forsoningsprocessen skal fortsætte.

Næste gang, den samme gruppe mødes, er de fleste parat til at åbne sig mere for hinanden og fortælle om det, som har skabt kløfterne mellem dem. Ofte viser det sig, at de kender meget lidt til hinandens virkelighed. De bliver i stand til at lytte til anklager fra den anden side.

På denne etape er der en del undervisning i at opbygge fællesskaber og i de emner, som adskiller os. Etape et og to

overlapper til en vis grad hinanden. Jo yngre deltagerne er, jo hurtigere kommer de normalt igennem de to etaper.

Tredje etape: Tilbagetrækning

Det er en fælles erfaring for organisationer, der arbejder med forsoning, at de fleste deltagere på et tidspunkt trækker sig tilbage. Etape to bringer en del smertelige ting frem. Parterne retter hårde beskyldninger mod hinanden.

Selv om deltagerne er informeret på forhånd, er det altid et chok, når man angribes hårdt og personligt. De fleste træder et skridt tilbage. Mange bliver såret, og fællesskabet svækkes. Psykisk og følelsesmæssig tilbagetrækning er en sund reaktion på at blive såret, men det skal følges op på den rigtige måde. Det kan føre til bitterhed og endnu stærkere fordomme. Eller det kan lede til selvbesindelse, som leder videre til næste etape.

Etape tre varierer meget i længde. Nogle kommer hurtigt videre, andre bliver stående – måske i flere år eller for altid.

Beslutningen om at fortsætte forsoningsprocessen træffes et sted mellem etape tre og fem. Nogle beslutter efter etape tre at fortsætte til trods for alle de frustrationer, der ligger foran. Andre skal igennem fjerde etape, inden de for alvor har mod på at gå hele vejen.

Fjerde etape: Afklaring af identitet

I løbet af etape tre tænker de fleste meget over identitet; deres egen, de andres og gruppernes. Deres selvværd og tillid til deres egen gruppe er blevet udfordret. Da Jakob skulle møde sin bror og fjende Esau, måtte han først møde sin egen frygt og sine tidligere gerninger (Første Mosebog kap. 25 og 27).

Deltagerne opfordres til at acceptere deres følelse af at være blevet såret. Der fokuseres på emner som identitet, retfærdighed, udvælgelse, pagt og suverænitet. Nødvendigheden af at respektere andres identitet bliver tydelig. Samtidig er det i orden at være stolt af at tilhøre sin egen gruppe, for kun gennem en sund gruppeidentitet kan der skabes ægte forsoning.

En anerkendelse af de andre må ikke ske på bekostning af min egen etniske eller åndelige identitet. Normalt fører denne etape til, at alle når til både en stærkere fornemmelse af deres egen betydning og en større villighed til at respektere andre, som de er.

Femte etape: Forpligtelse og tilbagevending

Man går ind i femte etape med bevidstheden om, at det er risikabelt at bygge stærke fællesskaber. Det kan koste for alvor at tage fat om konfliktens rod. Det er ikke let at lytte til beskyldninger uden at forsvare sig, og det kræver modenhed og et stærkt grundlag at acceptere, at begge sider har berettigede anklager. At min egen side har bidraget til konflikten.

I denne etape bygges fællesskabet igen op, og det bliver mindre pinefuldt at gå videre, for der er en vished om, at problemerne kan overvindes.

Der sættes fokus på begrebet *retfærdighed*. I Salme 85,11 står der: "Troskab og sandhed mødes, retfærdighed og fred kysser hinanden." Det vers rummer fire nøgleord: troskab, sandhed, retfærdighed og fred. Retfærdighed uden troskab fører til uretfærdighed. Retfærdighed uden sandhed er ikke mulig. Og hvor er retfærdighedens mening, hvis den ikke bringer fred?

Sjette etape: Initiativer

Efter etape fem er deltagerne parat til handling. De ønsker at ændre på forholdene. De indrømmer deres egen rolle i konflikten og beder åbent den anden part om tilgivelse, og de vil gerne brede forsoningen ud til flere.

Nogle engagerer sig som medarbejdere i Musalaha for at hjælpe andre ind i forsoningen, eller de viser et større engagement i samfundet. Musalaha tilbyder kurser i at tage ansvar, i lederskab og i at arbejde demokratisk. Deltagerne ved, at processen ikke er forbi; der er behov for forsoning overalt, og det er muligt at gøre noget ved det.

Læs mere om Musalaha på musalaha.org

DE KIRKELIGE FORHOLD

De kirkelige forhold i Israel og de palæstinensiske områder er komplekse. Enkelte steder findes der en blandet menighed, som både har palæstinensere, jøder og udlændinge som medlemmer. Men det normale er, at menighederne er delt op i etniske grupper.

Når det gælder palæstinenserne, har der fra gammel tid været mange kristne blandt araberne. Det gælder i særdeleshed i Betlehem, men også på Vestbredden nord for Jerusalem, og det gælder i Galilæa – især i Nazaret – samt i Jerusalem. De fleste døbte arabere er græsk-ortodokse eller romersk-katolske. Det antages, at af det samlede antal kristne i Israel og de palæstinensiske områder udgør de evangeliske kristne omkring 10 procent.

Mange kirker ud over verden har gennem tiderne missioneret i Det Hellige Land. Derfor er der både pinsekirker, baptister, metodister, lutheranere, anglikanere, og

hvad de ellers hedder. Jehovas Vidner findes også i landet. De kristne er i mindretal i forhold til muslimerne, og de evangeliske er i mindretal i forhold til de ortodokse og de katolske.

Når Musalaha kun arbejder blandt evangeliske palæstinensere, er det i virkeligheden ikke en særlig stor gruppe, der er tale om.

Hvis et samfund er engageret i en konflikt, bliver mindretallene ofte klemmt. Det er også sket for de kristne i det palæstinensiske område. Tidligere var de kristne i flertal i Betlehem, og indtil for nylig var det almindeligt, at borgmesteren var kristen. Sådan er det slet ikke mere, for rigtig mange er emigreret.

De kristne i de palæstinensiske områder er klemmt som alle dér på grund af Israels måde at håndtere konflikten på og på grund af de palæstinensiske ledes måde at agere på. De er også i en eller anden grad klemmt af muslimske ekstremister, men det vil de ikke fortælle om til en journalist. Lederen af bibelbutikken i Gaza blev dræbt efter flere dødstrusler, og et kristent samlingssted på Vestbredden har været udsat for brandattentater.

De kristne accepteres til nød af muslimerne, men muslimer, som konverterer, accepteres ikke. Derfor kender man her – som i Mellemøsten i øvrigt – fænomenet Muslim Background Believers (MBB). Det er muslimer, der er kommet til tro på Jesus som deres frelser, men som fortsætter den muslimske levevis i den grad, det er nødvendigt for ikke at blive afsløret som kristne. Nogle af dem er i stand til at mødes hemmeligt for at dele deres tro på Jesus. Af gode grunde kender ingen antallet af MBB'er, men det hævdes, at det er hastigt voksende.

For jøderne er de kirkelige forhold helt anderledes. Jøderne har gennem to tusind års kirkehistorie været udsat for forfærdelige overgreb fra kristne kirker og fra mennesker, de opfatter som kristne – for eksempel Hitler. Trods det har der op gennem tiden været jøder, der kom til tro. Det normale har været, at døbte jøder indgik i de eksisterende kirker og blev assimilerede. Det vil sige, at de straks eller med tiden mistede deres jødiske identitet.

En jøde, som i dag kommer til tro på Jesus som Guds søn og verdens frelser, vil ofte sige, at han ikke ser sig selv som kristen, men som en jøde, der er kommet til tro på jøden Jesus. Han ønsker ikke at tilhøre en kirke, for kristne og kirker har gjort så meget ondt mod jøderne, at han ikke vil bruge de betegnelser om sig selv.

Jesus-troende jøder ønsker fortsat at holde fast i deres jødiske identitet. Jesus og apostlene var trods alt også jøder. Profetierne om frelse i Det Gamle Testamente kalder den kommende frelser for Messias. Jesus-troende jøder kalder sig derfor messianske jøder. Det kan ligne en kamp om pebernødder, for Kristus er den græske oversættelse af Messias, så kristen og messiansk har den samme sproglige betydning. Men bortset fra en enkelt eller to messianske menigheder vil de have sig meget frabedt at blive kaldt kristne.

Mange kristne kirker har missioneret blandt jøder, og jøderne kommer fra alle dele af verden. Derfor er de messianske menigheder vidt forskellige. Hvis man går til gudstjeneste i en messiansk menighed uden på forhånd at orientere sig om menighedens præg, kan man opleve lidt af hvert. I én menighed kan gudstjenesten næsten ikke skelnes fra den i synagogen. Der er bedesjal og torarulle,

og medlemmerne overholder de jødiske kosher-regler, når det gælder mad og levevis. I en anden menighed er der ingen nedskrevet liturgi. Alt foregår “efter åndens tilskyn-delse”. Der er ingen kippa eller bedesjal, og de overholder ikke de jødiske kosher-regler for mad og levevis. Men de holder helligdag om lørdagen, for det er den ugentlige fri-dag i Israel.

Indvandringen betyder også noget. Det anslås, at op mod halvdelen af de messianske jøder i Israel i dag har russisk baggrund.

Blandt messianske jøder er der mange forskellige opfat-telser af Israels plads i frelseshistorien, men de fleste tolker profetierne sådan, at Israel har en særlig plads i frelses-historien helt frem til Jesu genkomst. De mener også, at oprettelsen af staten Israel er en opfyldelse af Guds løfter, men i øvrigt kan de diskutere profetierne, så det gnistrer.

Uenigheden om den israelske stats rolle i frelseshisto-rien betyder, at de ser forskelligt på det forsoningsarbejde, Musalaha udfører. Nogle kalder de jøder, som engagerer sig i Musalaha, for forrædere. Andre bakker dem varmt op, selv om de måske ikke selv involverer sig. De jøder, som er aktive i Musalaha, er selv med i messianske menig-heder.

På grund af de store forskelle har det været svært for den messianske bevægelse i Israel at samarbejde om en del ting. De har ikke samlet sig om ét forlag. De har ikke en fælles teologisk uddannelse. De har ikke nogen fælles overordnet ledelse.

Antallet af messianske jøder afhænger af, hvem man spørger, og hvordan man tæller. Mange menigheder rum-mer en del, som ikke er jøder. Kommer man til en af de

messianske gudstjenester, der mest ligner noget fra synagogen, får man måske øje på en, der går særlig meget op i liturgien og har særlig travlt med bedesjalet, og hvad man ellers kan gå op i. Det kan vise sig at være en af de amerikanere, som ikke er jøder, men som elsker Israel så højt, at han fuldstændig identificerer sig med jøderne.

Caspari Centret i Jerusalem, der ønsker at støtte de messianske jøder og deres menighedsarbejde, opgjorde i 1998 tallet til at være omkring 5000 messianske jøder i omtrent 80 menigheder. I dag anslår Knut Helge Høyland fra Caspari Centret tallet til at være mere end 10.000 medlemmer i cirka 120 menigheder. Andre vil hævde, at tallet er noget højere. Der er mange børn og unge i de messianske menigheder, og der sker en vis vækst ved, at jøder i Israel bliver messianske. Det er mest ikke-religiøse jøder, som kommer med i de messianske menigheder.

Der findes messianske jøder uden for Israel. I USA er der måske ti gange flere, end der er i Israel.

Ortodokse jøder anerkender ikke de messianske som jøder. De hævder, at man ikke længere er jøde, hvis man bliver døbt, og at man derfor ikke har ret til de privilegier, som jøder i Israel har. Det giver problemer i forhold til for eksempel statsborgerskab og vielses- og begravelsesmyndighed, som de ortodokse jøder har magten over.

I medierne mærker de messianske jøder for tiden en åbning; det bliver mere og mere almindeligt, at de behandles positivt. Måske skyldes det, at mange er ved at være alvorligt trætte af de ortodokse jøder, der ihærdigt bekæmper "missionærerne", som de kalder de messianske jøder. Medierne præsenterer nu de messianske jøder som et interessant mindretal.

De messianske menigheder er i stigende grad udadvendte og evangeliserende. Der er offentlige arrangementer, gademission, bibeluddeling, og hvad vi ellers kender fra kirkelige sammenhænge ud over verden. Og en del af menighederne er engagerede i diakonalt hjælpearbejde.

En ting, som gælder både evangeliske palæstinensere og messianske jøder er, at de omtaler sig selv som "believers" (troende). De opfatter sig selv som troende i modsætning til katolikker og ortodokse. En af bogens medvirkende nævner det som en af de kløfter, Musalaha bør arbejde mere med.

DET POLITISKE

Det er ikke en del af formålet med denne bog at komme med politiske løsninger eller vurderinger. Når der dukker politiske standpunkter op, står de for den interviewedes egen regning.

Der har fra meget gammel tid været en selvstændig jødisk stat, som hed Israel. Den havde varierende grænser og vekslende former for styre. Men det er meget længe siden, Israel var et land med fuldt selvstyre. Den stat blev i øvrigt delt op i to stater på et tidspunkt. Og den blev overvundet af fjender, og indbyggerne blev deporteret. Eller de forlod selv landet på grund af hungersnød.

Når netop denne stat har så stor betydning, skyldes det dens plads i Guds frelseshistorie, som den præsenteres i jødernes hellige skrifter og i de kristnes bibel. Og til dels også i muslimernes koran.

I 1948 fik jøderne efter mere end 2.000 år deres egen stat igen. Når jeg skriver mere end 2.000 år, skyldes det, at

det jo allerede på Jesu tid var længe siden, jøderne havde haft absolut selvstyre i Israel.

Den zionistiske bevægelse, der førte til den moderne stat Israels oprettelse, var hovedsagelig politisk og ideologisk betinget. Oprettelsen blev en virkelighed som følge af en FN-beslutning, men det udelukker naturligvis ikke, at det var Gud, der trak i historiens tråde.

Siden den første jøde slog sig ned i Kana'ans land, har der altid været jøder i området, og de har også haft en stat med selvstyre. Men der har også været assyriske og babylonske og persiske og romerske og ottomanske og engelske overherredømme.

De, der i dag definerer sig som palæstinensere, kan også føre deres tilstedeværelse meget langt tilbage. Der har aldrig været en palæstinensisk stat, selv om de i mange år var i flertal – også i det, der nu er Israel. Det lå ikke i deres kultur at tænke i nationalistiske baner. De var mere stamme- og familieorienteret.

I midten og slutningen af 1800-tallet var der politisk oprud i Europa. Gennem et "europæisk forår" gjorde man op med de enevældige herskere. Midt i alt dette opstod blandt en del jøder tanken om at genetablere staten Israel. Tanken blev kraftigt næret af en række pogromer mod jøderne i Europa. Pogromerne og den spirende zionisme førte fra 1882 til bølger af indvandring til Israel.

Zionisterne gik i gang med at opkøbe landområder og satte gang i en indvandring til Israel, som forøgede antallet af jøder betragteligt. Det skete ikke uden gnidninger med de lokale arabere, men i langt de fleste tilfælde var jødernes indsats også til fordel for dem, der havde boet der længe. De fik strøm og vand og bedre veje.

Den helt korte version af staten Israels oprettelse ser sådan ud: Ved den afstemning, hvor FN godkendte den jødiske stat Israel, godkendte FN også en palæstinensisk stat. Der var defineret grænser for både en israelsk og en palæstinensisk stat. Hverken jøderne eller araberne var tilfredse med den måde, FN havde tegnet grænserne, men jøderne sagde ja tak, mens araberne sagde nej og i stedet angreb den nye stat Israel.

For mig er det stadig et åbent spørgsmål, hvorvidt araberne i landsbyerne i det nuværende Israel blev fordrevet af israelsk militær i 1948, eller de forlod deres hjem efter opfordring fra arabiske ledere. Det er et af de punkter, som personerne i denne bog ser forskelligt på. Måske er sandheden et både-og.

Mens dette skrives, findes der ikke en palæstinensisk stat. Når der nogle steder i bogen står Palæstina, er det, fordi den interviewede person bruger ordet. Et par af de interviewede kalder området for “territorierne”.

På Jesu tid brugte man ikke betegnelsen Israel, men derimod Judæa. Det var romerne, der efter et stort jødisk oprør i 135 e. Kr. gav området navnet Palæstina. Det var ment som en hån, for navnet kommer af filister, og filisterne havde altid været Israels arvefjende. Når mange i dag bruger Palæstina om landet på Jesu tid, er det bekvemt og forståeligt, men det er altså ikke helt korrekt.

Førhen kaldte arabere med israelsk pas sig selv for israelske arabere. Under intifadaerne og især efter Israels seneste angreb ind i Libanon og Gaza kalder de sig generelt for palæstinensiske israelere – også selv om de ikke ønsker at bo i en palæstinensisk stat.

De palæstinensiske israelere får flere børn end jøderne. Det betyder, at om ganske få år vil hver femte stemmeberettigede i Israel sandsynligvis være palæstinenser. På samme måde er det med de ortodokse jøder, hvoraf mange mener, at oprettelsen af staten Israel var en misforståelse. Den jødiske stat skal oprettes af Messias, som efter deres mening ikke er kommet endnu. Om få år vil hver femte stemmeberettigede i Israel være ortodoks jøde.

Hverken palæstinensere eller ortodokse jøder har værnepligt. Selv om et stigende antal ortodokse jøder melder sig til visse af hærens enheder, betyder det, at den omfattende værnepligt må bæres af en stadig mindre del af statens indbyggere.

En subjektiv bemærkning til sidst: Min interesse for emnet skyldes i første omgang en stærk fornemmelse af, at Israel fortsat har en plads i Guds planer. Gemt i bogens titel findes udtrykket “løfternes land”, som antyder, at der er profetier og løfter, som endnu ikke er opfyldt. Men jeg tør ikke bruge Bibelen til at forudsige Guds næste skridt, når det gælder det moderne Israel.

Desuden er jeg overbevist om, at kristne har en særlig forpligtelse til at vidne for jøderne om Jesus Kristus, som er vejen til frelse også for dem. Forpligtelsen til mission gælder alle mennesker, men der er noget, der hedder “for jøde først”.

Jeg har længe vidst, at den moderne stat Israel måske nok er oprettet ved Guds indgreb, men den handler bestemt ikke altid efter Guds vilje. De israelske myndigheder gør det ikke let for Israels venner. Arbejdet med denne bog har på en meget pinagtig måde gjort dette tydeligt.

Men det største har været at lære nogle palæstinensere og jøder at kende, som er åndeligt modne, veluddannede, båret af kærlighed til deres “fjender”, indsigtsfulde og handlekraftige. Det giver håb for fremtiden, selv om jeg ikke aner, hvordan den bliver.